

פולין האחרת

'לעולם לא עוד' הוא ארגון שהקימו צעירים פולנים במטרה לתעד את גילויי האנטישמיות הגוברים במדינה ולהיאבק בשנאה ובגזענות. מול ממשל לאומני שמנסה להמעיט מחומרת התופעה, ובתי משפט שמנפקים פסיקות מקלות באופן שערורייתי, העבודה שלהם איננה קלה במיוחד

ניסן צור

בתקופה שבה 'משבר הפליטים' באירופה גורם להתחזקות הרגשות הלאומניים ביבשת, ומפלגות הימין הקיצוני רושמות זינוק משמעותי בפופולריות שלהן, יש גם מי שמנסים להילחם בשנאת הזרים ולהפחית את רמת האיבה. לא מדובר רק בעוינות למהגרים המוסלמים המציפים את היבשת, אלא גם באנטישמיות כלפי יהודים הנמצאת במגמת עלייה. בפולין, המדינה שבה התרחשה הטרגדיה הגדולה ביותר בהיסטוריה של העם היהודי, למאבק הזה ישנה משמעות מיוחדת.

בשנת 1996 החליט מרצ'ין קורנק, פולני-קתולי בן 28 שהיה אז משותק ומרותק לכיסא גלגלים, שאיננו מוכן להשלים יותר עם האנטישמיות והגזענות הגוברות בחברה הפולנית. הוא ראה לנגד עיניו מתקפות אלימות נגד זרים וביטויי שנאה כלפי יהודים, והחליט לעשות מעשה ולהקים את ארגון 'Never Again' ('לעולם לא עוד'), במטרה להיאבק בתופעות הללו שביישו לדעתו את החברה הפולנית.

קורנק הלך לעולמו ב-2014 כתוצאה ממחלה קשה. זמן קצר לאחר שהקים את הארגון הצטרפו אל קורנק צעירים רבים. הם החלו לעקוב אחר נאומי ההסתה ופשעי השנאה כלפי בני מיעוטים בפולין, בעיקר נגד יהודים, ולפעול נגדם בדרכים שונות. אחד הפעילים הבולטים היה רפאל פנקובסקי, אז בן 20. כבר בגיל צעיר החל פנקובסקי לחקור את הגזענות והאנטישמיות בחברה הפולנית. פנקובסקי הצטרף לארגון 'לעולם לא עוד' והחל לערוך את המגזין החדושי שפרסם הארגון, ובו פירוט של נאומי השטנה ופשעי השנאה שתיעדו פעיליו בפולין.

"כאשר פתחנו את הארגון והתחלנו לפרסם את 'הספר החום', שכולל את כל ביטויי וגילויי השנאה כלפי מיעוטים בפולין, נאמר לנו פעמים רבות שאנו מגזימים בחומרת התופעה והסכנות הנשקפות מצד הימין הקיצוני בפולין", מספר פנקובסקי. "לצערנו, חלק גדול מהסכנות שדיברנו עליהן לאורך השנים קורמות עוד וגידים מול עינינו. זה גורם לנו עצב ודאגה. במשך זמן רב חשבו אנטישמיות ושנאת זרים הן דבר ששייך לעבר. שייכו אותם לדור המבוגר שנוול לפני מלחמת העולם השנייה, אנשים שעדיין החזיקו ברעות קדומות נגד יהודים, וחשבו שהתופעות הללו ייעלמו כאשר אותם אנשים ימותו. אבל מחקרים רבים מראים שדווקא הדור הצעיר נגוע בשנאת זרים יותר מהוריו, וזו תופעה מסוכנת. המשימה העיקרית שלנו לאורך השנים הייתה לשבור את חומת השתיקה סביב הנושא".

מתנדבי 'לעולם לא עוד', הפזורים בערים רבות ברחבי פולין, עוקבים באופן יומיומי אחרי גילויי שנאת זרים ברחובות ובכלי התקשורת, ומתעדים אותם ב'ספר החום' שהם מפרסמים בכל חודש. הם יוזמים גם אירועים רבים שנועדו לצמצם את ממדי התופעה. בין היתר הם השיקו את פרויקט 'בועטים את הכדורגל מחוץ למגרשים' בשיתוף התאחדות הכדורגל האירופית אופ"א, שנועד לסלק ממגרשי הספורט את תופעת הגזענות. פרויקט נוסף שאנשי הארגון גאים בו הוא 'מוזיקה נגד גזענות', קונצרט מיוחד המתקיים מדי שנה בהשתתפות אלפי צעירים. אתר האינטרנט ודף הפייסבוק של הארגון פעילים במיוחד, ומעדכנים באופן רצוף על פשעי שנאה המתרחשים בפולין ועל פעילויות נגד גזענות ושנאת זרים.

קורנק
צילום: ארגון 'לעולם לא עוד'

טטאר
צילום: מתוך האוסף הפרטי

יוניבסקי
צילום: zukistudio.com

עד לפני שנים מספר קיים הארגון גם הדרכות לשוטרים ופרקליטים בפולין, שבהן קיבלו אנשי מערכת האכיפה הסברים על סמלים גזעניים ואנטישמיים, כדי שיוכלו לזהות אותם. אלא שאת שיתוף הפעולה הזה הפסיקו באופן פתאומי השלטונות. העניין הזה מסביר אולי חלק מהפסיקות המוזרות בשורת תקריות אנטישמיות בשנים האחרונות. כך, למשל, בשנת 2013 החליט תובע בעיר ביאליסטוק בצפון פולין שלא לפתוח בחקירה לאחר שאלמונים ציירו צלבי קרס על קירות בעיר, משום שלטענתו "צלב קרס הוא סמל יהודי עתיק לאושר ושגשוג". גם בעיר פוזנן קיבלה התובעת המקומית החלטה שלא לפתוח בחקירה פלילית נגד אוהדי קבוצת הכדורגל המקומית 'לך פוזנן', שקראו "יהודים לגן" כלפי אוהדי קבוצת וירז' לודו. הסיבה? "מדובר בקריאות שהופנו כלפי אוהדי הקבוצה היריבה, לא ישירות כלפי יהודים", קבעה התובעת.

משבר ההגירה שהביא לחופי אירופה מיליוני פליטים מהמזרח התיכון גרם לקריסה משמעותית במאמציהם של פנקובסקי וחבריו. אף שפולין היא אחת המדינות היחידות באירופה שלא הסכימה להכניס מהגרים לשטחה, ומספר הפליטים שחצו את הגבול והשתקעו בפולין נאמד בעשרות או מאות בודדות בלבד, בשנה האחרונה נרשמה עלייה משמעותית במספר גילויי השנאה כלפי מיעוטים. למרבה האירוניה, גם בהפגנות כלפי מהגרים מוסלמים הועם הופנה דווקא כלפי יהודים.

בנובמבר 2015, זמן קצר לאחר סדרת הפיגועים בפריז שנרצחו בה 130 בני אדם, התכנסו עשרות אנשי ימין קיצוני בעיר ורוצלב שבמערב פולין להפגנה נגד כניסת מהגרים לשטח המדינה. אף שההפגנה כוונה כלפי המהגרים המוסלמים, בחרו ראשי המפגינים להעלות באש דווקא בובה בדמות יהודי חרדי, לקול מצהלות הקהל. התביעה דרשה להטיל על האיש שהצית את הבובה עשרה חודשי עבודות שירות בלבד. השופט החליט כי המעשה חמור מדי בשביל להסתפק בעבודות שירות בלבד, והחליט לדון אותו לעשרה חודשי מאסר בפועל. נציגי התביעה פנו לבית המשפט דווקא בדרישה להפחית את העונש, בטענה כי "לא מדובר במעשה המוגדר פשע על פי החוק הפולני".

אווירת החשש והזעם כלפי מהגרים הביאה באוקטובר 2015 למהפך פוליטי בפולין. מפלגת 'חוק וצדק' השמרנית, בראשות ירוסלב קצ'ינסקי, שהטיפה נגד כניסת מהגרים והודיעה כי תעניק עדיפות לערכי הכנסייה הקתולית

צלב קרס על קיר בית כנסת בגדנסק, פולין. צילום: EPA

על פני החוקה הפולנית, זכתה ברוב משמעותי בבחירות והקימה ממשלה. לדברי פנקובסקי, הרוח הגבית שאנשי הימין הקיצוני קיבלו מהממשלה הלאומנית החדשה הובילה לכך שבשנה וחצי האחרונות נרשם שיא חדש במספר פשעי השנאה כלפי זרים בפולין, בהם גם יהודים. "משבר הפליטים אמנם לא קשור לפולין בצורה ישירה, אבל אנחנו יודעים שאנשים שומעים עליו מפוליטיקאים ודרך כלי התקשורת, והם חוששים", מסביר פנקובסקי. "גם השיח הפוליטי, בעיקר הקמפיין לפני הבחירות שבו מפלגות ימין התחרו ביניהן מי יותר אנטי-יהודים ואנטי-מהגרים, גרם להתפרצות של גילויי שנאה פיזיים כלפי בני כל המיעוטים בפולין".

רוח המפקד השתנתה

כצפוי, לא כולם בפולין קיבלו בברכה את פעילותם של חברי 'לעולם לא עוד'. אנשי ימין קיצוני וחברי תנועות פשיסטיות החלו לשגר איומים, מרומזים יותר או פחות, לאנשי התנועה. "אנחנו מתורגלים לפתוח בזהירות מעטפות לא מזהות, כי לפעמים מחכה לנו בפנים תער של סכין גילוח או משהו חד אחר", מספר פנקובסקי. לפחות פעם אחת הפך האיום לממשי ומפחיד. "קיבלנו איום בפייסבוק להפסיק את הפעילות שלנו, או שניפגע", הוא מספר. "בתחילה לא התייחסנו לכך ברצינות כי חשבנו שמדובר בעוד אחד מאותם איומים רגילים. אבל כשברקנו את זהותו של אותו אדם התברר לנו שמדובר באסיר לשעבר שהשתחרר לא מזמן מהכלא, לאחר שריצה עונש מאסר ארוך על רצח ממניעים גזעניים. זה כבר באמת היה מפחיד".

אנה טטאר היא העורכת הנוכחית של המגזין החדושי של 'לעולם לא עוד' ושל 'הספר החום' המתעד את פשעי השנאה כלפי מיעוטים בפולין. כבר בתיכון החלה אנה להתעניין בשואה ובדרך שבה היא מתוארת בספרות הפולנית, ובעקבות זאת החליטה להצטרף לארגון. "המגזין החדושי שלנו מכיל 230 עמודים של פירוט פשעי שנאה, מאמרים נגד אנטישמיות וגזענות מצד ידוענים בעלי השפעה ועוד. במשך שנים רבות אני עוקבת ומתעדת את האנטישמיות ופשעי השנאה כלפי מיעוטים בפולין, ומייצגת את הארגון

עם משרד החינוך הפולני, אבל הממשלה, התביעה ומשרד המשפטים אינם מתאמצים לפעול למיגור פשעי השנאה וגילויי הגזענות באינטרנט. הם טוענים שהמצב איננו בעייתי כל כך ושדובר במקרים ספציפיים, אבל כאשר אנו בודקים את הנתונים אנו רואים תמונה שונה לחלוטין.

לדעת דובקובסקי, משבר ההגירה הביא גם לעלייה באנטישמיות: "רבים קושרים את משבר ההגירה ליהודים ומאשימים אותם. גם העובדה שאין תגובה חזקה מצד הרשויות כלפי גילויי אנטישמיות, מעורדת רבים להביע אותם בפומבי. אני חושב שהאנטישמיות נובעת גם פעמים רבות מדעות קדומות ומסטריאוטיפים שעברו לאורך הדורות. אנשים עדיין רואים את היהודים כמי ששולטים בעולם, ומצד שני המדנים לכסף. כיום אין הרבה יהודים בפולין, אבל האנטישמיות עדיין קיימת ברמות גבוהות יחסית". ובכל זאת, כמי שעובר עם צעירים מכל רחבי אירופה, דובקובסקי דווקא אופטימי. "שיח השנאה תמיד יתקיים, כי אלו רגשות של בני אדם ודעות קדומות תמיד יהיו. אבל אני מאמין שיוזמות חינוכיות כמו שלנו, שמחברות אנשים מרקע שונה, יסייעו לשנות את המצב".

מערכות הצדק נכשלות

הנתונים על העלייה ברמת האנטישמיות בפולין בשנים האחרונות מקבלים חיוק גם במחקרים שערכו אנשי 'המכון לחקר דעות קדומות' באוניברסיטת ורשה. מיקולאי ויניבסקי, חוקר בכיר במכון, מספר כי השינוי באווירה נגד יהודים ואחרים בולט במיוחד בחודשים האחרונים. "בשנים האחרונות ערכנו מספר מחקרים שבהם ברקנו עד כמה אורחים פולנים מוכנים לקבל 'אחרים' במרחב שלהם. התוצאות הראו מגמה ברורה. בין השנים 2009-2014 הפולנים היו מוכנים יותר לקבל אדם יהודי בסביבתם. בשנת 2016 זה צנח באופן דרמטי. כנ"ל גם לגבי קבוצות אתניות אחרות ובהן מוסלמים, צוענים, גרמנים ועוד. אני חושב שמשבר ההגירה המוסלמי, ובמיוחד הדרך שבה הוא הוצג בתקשורת ועל ידי פוליטיקאים, הוא הסיבה העיקרית לכך. אף שפולין לא קיבלה כמעט מהגרים מוסלמים, רוב הנשאלים הביעו יחס שלילי במיוחד כלפי המהגרים ואמרו כי יתמכו בצעדים דרסטיים כדי למנוע את כניסתם. התופעה באה לידי ביטוי גם בגידול דרמטי בביטויי השנאה כלפי מוסלמים בשנת 2016, חלקם על חשבון ביטויי השנאה כלפי יהודים שהיו נהוגים בעבר".

אתה חש שרשויות החוק בפולין עושות את מרב המאמצים כדי להילחם בשנאת הזרים והאנטישמיות? "אין לי תשובה חד-משמעית. ישנם מספר מנגנונים במערכות החוק, בהם המשטרה, שפועלים כראוי. ישנן יחידות שמלמדות את השוטרים כיצד לזהות פשעי שנאה ואיך לתקשר עם בני מיעוטים, ויחידות שמפקחות על רמת פשעי השנאה. קצינים בכירים, שופטים ותובעים עוברים הדרכות על אפליה ודעות קדומות. אבל במקרים רבים אחרים מערכות הצדק נכשלות, כמו במקרה שבו פסק תובע בביאליסטוק כי 'צלב קרס הוא סמל עתיק לאושר'. הנושא החשוב הוא מהי מידת המוטיבציה של אנשי החוק לפעול בנושא, והמוטיבציה הזו קשורה לאווירה הכללית, ולמרחב הצער חלק מהפוליטיקאים במפלגת השלטון תומכים בגלוי בגישה שלילית כלפי 'אחרים'. שר הפנים המעיט מספר פעמים בחומרת הבעיה וטען כי הכול בסדר והפולנים סובלנים מאוד כלפי זרים. גם שר המשפטים השעה את העבודה על חוק נגד נאומי שנאה".

בניגוד לאופטימיות של דובקובסקי, ויניבסקי סבור שרמת האנטישמיות ושנאת הזרים בפולין צפויה לרשום גידול נוסף: "התחזיות שלי הן פסימיות מאוד. מחקרים שערכנו לקראת הבחירות שהתקיימו בשנת 2015 הראו שאחד המנגנונים לגיוס קולות היה משבר המהגרים. כל מפלגות הימין השתמשו בנרטיבים של 'אנטי-הגירה', והבוחרים הפגינו היענות נלהבת למסר הזה. פוליטיקאים זיהו את ההזדמנות לעורר אנטיגוניזם בין קבוצות שונות באוכלוסייה כדי לצבור קולות, ומאז שהנושא הזה הפך לפוליטי המצב הורע משמעותית. לראשונה זה עשור יש לנו ייצוג של ימין קיצוני בפרלמנט הפולני. מחקרים שבוצעו בשנים האחרונות מראים שהדעות של פולנים כלפי זרים הופכות להיות שליליות יותר, ומספר פשעי השנאה גדל בצורה משמעותית. ללא התערבות, המצב יהיה חמור יותר".

בודקים אם הן הבשילו לכדי חקירה או כתב אישום, ומוודאים שהמקרים אינם מטויחים. לצערי, גם הוועדה הזו פוזה. אחד ממקרי האלימות הללו זכור לה במיוחד: "בעיר ביאליסטוק, אזרח פולני הכה קשות ילד בן תשע ממוצא רוסי, רק כי הוא לא דיבר פולנית. זה היה מזעזע".

יאן דובקובסקי, 33, הוא מנהל הפרויקטים בארגון 'ללא שנאה', שהקימה מועצת אירופה ומפעיל תוכניות חינוכיות להגברת הסובלנות ולמצום שנאת הזרים. "אנו פועלים בלמעלה מארבעים מדינות", הוא מספר. "באירופה כולה, ובמדינות נוספות כמו קנדה, מקסיקו, מרוקו ועוד. אנו עורכים הכשרות למורים ומדריכים כיצד לעבוד עם צעירים כדי לחזק את הסובלנות כלפי האחר. אנו מעוררים בני נוער להיות פעילים, מעניקים להם כלים להגיב על גילויי שנאה כלפי זרים ברשתות החברתיות וברחובות, ואנו מבקשים מהם לסייע לאנשים שנפגעו על רקע רת, מוצא וזהות מינית".

באתר 'ללא שנאה' מתפרסם מידע רב על זכויות אדם, ופירוט כיצד להגיב על ביטויי שנאה. הארגון מקיים גם פעילויות פומביות בנושא, כמו הפנינג ענק ברחובות הערים המוקדש למלחמה בגזענות, ציורי גרפיטי נגד גזענות באישור הרשויות המקומיות, והקרנות סרטים.

גם דובקובסקי מתריע משינוי המגמה בפולין בעקבות חילופי השלטון: "התחלנו את הפעילות שלנו לפני שלוש שנים, כאשר האווירה הייתה נוחה יותר לפעולות של מלחמה בגזענות ובאנטישמיות, והשלטונות היו פתוחים לשיתוף פעולה. כעת זה כבר לא כל כך קל. אנחנו עדיין בקשר

ניקוי כתובת נאצה מאנדרטה במחנה הריכוז פלאשוב
צילום: AP

דובקובסקי
צילום: אליציה שולץ

בכנסים שונים בעולם", היא מספרת. מלבד התסכול מהחלטות התביעה ולעיתים גם פסיקות בתי המשפט בפולין שמגלים יחס מקל למקרי אנטישמיות וגזענות, טטאר טוענת שגם התקשורת הפולנית לא ממש שמחה לשתף פעולה ולחשוף את פשעי השנאה המתרחשים בפולין. "כשפרסמנו את 'הספר החום' ראינו את ההבדל בין מספר המקרים שדווחו בתקשורת הפולנית ובין המספר האמיתי. בשנה האחרונה נרשמה עלייה דרמטית במספר התקריות הגזעניות. זה החל בשנה שעברה עם הקמפיין הפוליטי לפני הבחירות, כאשר פוליטיקאים השתמשו במשבר המהגרים כדי לזרוע פחד ושנאה כלפי מהגרים בציבור הפולני. בשנה האחרונה תיעדנו לפחות חמישה מקרים מדי יום של גילויי אלימות על רקע גזעני, במיוחד כלפי אנשים שנראים שונים או מדברים בצורה שונה מפולנים. לצערי היו גם מקרים של השחתת בתי קברות יהודיים".

כיצד את מגדירה את שיתוף הפעולה שלכם עם רשויות החוק בפולין? האם אתם מקבלים אוזן קשבת וסיוע כאשר אתם מודווחים על פשעי שנאה? העונשים מרתיעים בעיניך?

"הלואי שהאנשים בעמדות הכוח היו מתייחסים בצורה אמיתית ופתוחה לבעיית הגזענות והאנטישמיות בפולין. כאשר אזרחים פולנים הוכו קשות בכריטיניה, שרים בממשלת פולין דיברו ככל כלי התקשורת על גזענות, שנאת זרים ולאומנות כלפי פולנים. אבל כאשר זרים מותקפים בפולין הם אינם מוכנים לומר בפומבי את אותו הדבר – שזה נעשה על ידי פולנים גזענים ואנטישמים, ושחסר שזה יקרה שוב". טענותיה של טטאר מופנות בעיקר לממשלה החדשה והלאומנית בפולין, שלדעתה נוקטת צעדים המעודדים את הלאומנות והקיצוניות. "הממשלה הקודמת הקימה את 'הוועדה נגד גזענות, שנאת זרים ואנטישמיות' שנועדה להילחם בתופעות הללו בחברה הפולנית, ופעלה בשיתוף פעולה איתנו. הממשלה החדשה החליטה לבטל אותה. משרד הפנים הפולני הקים בזמנו ועדה שנועדה לעקוב אחר פשעי השנאה בפולין, וחבריה נעזרו ב'ספר החום' שאנו מפרסמים. הם היו עוקבים אחר תקריות של גזענות ואנטישמיות,

"במשך זמן רב חשבו שאנטישמיות שייכת לעבר, לדור המבוגר שנולד לפני מלחמת העולם השנייה. אבל מחקרים מראים שדווקא הדור הצעיר נגוע בשנאת זרים יותר מהוריו"